

KALLIOPE KOUFA FOUNDATION
FOR THE PROMOTION OF INTERNATIONAL
AND HUMAN RIGHTS LAW

ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΚΟΥΦΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

Κείμενα Εργασίας Ιδρύματος Κ. Κούφα

Koufa Foundation Working Paper Series

No. 2/2014

Ενεργειακές σχέσεις
ΕΕ-Ρωσίας μετά την
ουκρανική κρίση

EU-Russia Energy
Relations after the Crisis
in Ukraine

Φίλιππος Προέδρου

Filippos Proedrou

**Κείμενα Εργασίας Ιδρύματος Κούφα
Koufa Foundation Working Papers** **2/2014**

Φίλιππος Προέδρου

**Ενεργειακές σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας μετά την ουκρανική κρίση:
προς μία αναθεώρηση της ενεργειακής στρατηγικής της ΕΕ**

**Ίδρυμα Καλλιόπης Κούφα για την Προαγωγή του Διεθνούς Δικαίου
και την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
Αριστοτέλους 2, 54623, Θεσσαλονίκη
Τα Κείμενα Εργασίας του Ιδρύματος Κ. Κούφα βρίσκονται στην ιστοσελίδα
www.koufafoundation.org**

**Kalliopei Koufa Foundation for the Promotion of International and Human Rights Law
Aristotelous 2, 54623, Thessaloniki
The Koufa Foundation Working Paper Series can be found at
www.koufafoundation.org**

All rights reserved.

**Απαγορεύεται η σε οποιαδήποτε μορφή αναπαραγωγή του κειμένου
χωρίς την άδεια του συγγραφέα**

**No part of this paper may be reproduced in any form
without permission of the author.**

**© Filippos Proedrou 2014
Kalliopi Koufa Foundation
Thessaloniki, 54623
GREECE**

**Τα Κείμενα Εργασίας θα πρέπει να παραπέμπονται με τον εξής τρόπο:
ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ, ΤΙΤΛΟΣ, ΚΕΙΜΕΝΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ Κ. ΚΟΥΦΑ ΑΡ/ΕΤΟΣ [URL]**

**Publications in the Series should be cited as:
AUTHOR, TITLE, KOUFA FOUNDATION WORKING PAPER NO/YEAR [URL]**

**ΟΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΕΕ-ΡΩΣΙΑΣ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ:
ΠΡΟΣ ΜΙΑ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΤΗΣ ΕΕ**

Του

Φίλιππου Προέδρου

**Λέκτορα Διεθνών Σχέσεων στο Αμερικανικό Κολλέγιο Θεσσαλονίκης (ACT)
και Επισκέπτη Καθηγητή στο Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος (IHU)**

Η Ουκρανία είναι μία χώρα που βρίσκεται στο μεταίχμιο ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση. Τούτο είναι εμφανές σε τρία επίπεδα. Πρώτον, σε επίπεδο συστημικό, Ρωσία και Δύση ερίζουν για τη διατήρηση/ προσέλκυση της Ουκρανίας στους ρωσικούς/ δυτικούς οικονομικούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς θεσμούς με διαφορετική έμφαση και ένταση. Δεύτερον, σε επίπεδο εγχώριας πολιτικής, εμφιλοχωρούν τάσεις και πολιτικές που χαρακτηρίζονται ως φιλο-ρωσικές ή φιλοδυτικές και υποστηρίζονται από τη μία ή την άλλη πλευρά. Βιομηχανικά, ενεργειακά και εμπορικά συμφέροντα συνεργάζονται με οικονομικούς και πολιτικούς δρώντες σε Ευρώπη και Ρωσία, ενώ κοινωνικοί δρώντες και δίκτυα της κοινωνίας πολιτών προσβλέπουν σε διαφορετικά πολιτικά πρότυπα και αγωνίζονται για τη δημιουργία νέων θεσμών, διαφορετικής πολιτικής κουλτούρας κλπ. Σε αδρές γραμμές, η εμφανής πίεση για δυτικοποίηση και εξευρωπαϊσμό της ουκρανικής πολιτικής σκηνής εξισορροπείται, τουλάχιστον σε ένα βαθμό, από αντίρροπες δυνάμεις που συντείνουν προς τη διαιώνιση ενός μετα-σοβιετικού πολιτικού μοντέλου. Τρίτον, σε επίπεδο ταυτοτήτων, φιλο-δυτικοί και φιλο-ευρωπαϊστές, φιλο-ρώσοι και αντι-ευρωπαϊστές συνθέτουν ένα εκρηκτικό κοινωνικό μείγμα που διατηρεί την Ουκρανία σε μετέωρη κατάσταση. Για τμήμα των πολιτών, η Ουκρανία ανήκει στη Δύση και τους ευρω-ατλαντικούς θεσμούς, ενώ για άλλους Ουκρανούς δε νοείται ουκρανική χώρα έξω από την αγκαλιά της Ρωσίας (Proedrou, 2010a). Σε αυτό το πλαίσιο, το παγιωμένο πλέον πολεμικό κλίμα στην Ουκρανία δεν άπτεται φυσικά μόνο της εξέλιξης του πολιτικού συστήματος και της εξωτερικής πολιτικής της ίδιας της Ουκρανίας, αλλά συνιστά ακανθώδες ζήτημα προς διαχείριση από ΗΠΑ, NATO, ΕΕ και Ρωσία, που προξενεί, μάλιστα, μείζονες τριβές ανάμεσά τους.

Μία εξ αυτών αποτελεί η ενεργειακή διάσταση των ευρω-ρωσικών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, η διαμάχη ΕΕ-Ρωσίας για την Ουκρανία έχει ρίξει βαριά τη σκιά της στην ομαλή συνέχιση του εμπορίου φυσικού αερίου ανάμεσα στις δύο πλευρές. Ενώ αρχικά η έμφαση είχε αποδοθεί στο κομβικό ρόλο της Ουκρανίας ως χώρα διέλευσης του ρωσικού αερίου προς δυσμάς, το ουκρανικό ζήτημα, η στάση της Ευρώπης και η σκληρή ρωσική πολιτική εγείρουν ευρύτερα ζητήματα ενεργειακής συνεργασίας των δύο πλευρών στο μέλλον. Οι πιθανές εξελίξεις στον ενεργειακό τομέα δυναμιτίζουν την ατμόσφαιρα, και συνήθως προσελκύουν βαρύγδουπες δηλώσεις αξιωματούχων και αναλύσεις επαϊόντων που, ωστόσο, σπάνια αποτυπώνονται στην εξέλιξη της πραγματικότητας. Μακριά από τέτοιου είδους κινδυνολογίες, το κείμενο αυτό στόχο έχει να συζητήσει τους πραγματικούς κινδύνους που κρύβει η ουκρανική διαμάχη για τις ενεργειακές σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας, και να αποτιμήσει ψύχραιμα το πραγματικό μέγεθός τους, σε δύο επίπεδα. Πρώτον, σε επίπεδο ασφάλειας της διέλευσης του αερίου (transit), και, δεύτερον, όσον αφορά τη μακροπρόθεσμη ροή του ρωσικού φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή επικράτεια. Με φόντο την ανάλυση της τρέχουσας κατάστασης, το κείμενο ανοίγει μία πολύ ευρύτερη συζήτηση αναφορικά με τη δέουσα αντίδραση της ΕΕ και την πλέον κατάλληλη ενεργειακή στρατηγική που πρέπει να ακολουθήσει. Παρουσιάζει ευσύνοπτα ένα νέο, ολιστικό

παράδειγμα για την ενεργειακή ασφάλεια και επιχειρηματολογεί για την ανωτερότητά του σε σχέση με τις “business as usual” λύσεις που παραμένουν πλημμελείς, τμηματικές και αντιπαραγωγικές.

Η αλληλεξάρτηση και η συνεργασία ΕΕ-Ρωσίας στον τομέα του φυσικού αερίου

Η ΕΕ εισάγει μεγάλες ποσότητες τόσο φυσικού αερίου όσο και πετρελαίου από τη Ρωσία. Μία σειρά από λόγοι, ωστόσο, διαφοροποιούν τις δύο αγορές και καταδεικνύουν γιατί το εμπόριο φυσικού αερίου επέχει κεντρικό ρόλο. Πιο συγκεκριμένα:

- Ενώ η πετρελαϊκή αγορά είναι παγκόσμια, οι αγορές του φυσικού αερίου είναι κατά βάση περιφερειακές. Μπορούμε να διακρίνουμε την ευρασιατική αγορά (ΕΕ, Ρωσία, Β. Αφρική), αυτή της νοτιοανατολικής Ασίας (Ιαπωνία, Ν. Κορέα, Μαλαισία, Ινδονησία), την αγορά της Β. Αμερικής (Καναδάς, ΗΠΑ, Μεξικό) και αυτή της Ν. Αμερικής. Ενώ υπάρχουν αλληλεπικαλύψεις ανάμεσα στις αγορές αυτές (για παράδειγμα, η ΕΕ προμηθεύεται αέριο από την Καραϊβική, η Νιγηρία τροφοδοτεί τόσο μέλη της ΕΕ όσο και τις ΗΠΑ κλπ.), τα συστήματα αυτά διακρίνονται από το ότι οι εταίροι επιδιόδονται σε σταθερές ενεργειακές ροές που περισσότερο ή λιγότερο καλύπτουν το σύνολο των εισαγωγών/ εξαγωγών τους.
- Τούτο ισχύει διότι το φυσικό αέριο μεταφέρεται κατά βάση μέσω αγωγών, λόγω της φύσης του ως αερίου. Μόνο ένα μικρό μέρος του εμπορευόμενου αερίου παγκοσμίως μεταφέρεται σε υγροποιημένη μορφή (LNG). Στον πετρελαϊκό τομέα η κατάσταση είναι αντιστρόφως ανάλογη, κάτι που συνεπάγεται ότι η εμπορία του πετρελαίου είναι πολύ ευκολότερη δεδομένου ότι υπάρχει πληθώρα προμηθευτών, πελατών και διαδρομών.
- Κατά συνέπεια, μία διακοπή παροχής ρωσικού πετρελαίου θα πλήξει την παγκόσμια αγορά κάτι που μπορεί να γίνει αισθητό στην άνοδο των παγκόσμιων τιμών πετρελαίου. Ωστόσο, δεδομένου του εύρους των παραγωγών πετρελαίου, η Ευρώπη μπορεί να βρει εναλλακτικές πηγές. Στον τομέα του φυσικού αερίου, από την άλλη, απώλειες προμηθευτών και αγορών δύσκολα αναπληρώνονται (Victor, Jaffe, & Hayes, 2006; Checchi, Behrens, & Egenhofer, 2009).
- Ειδικότερα αναφορικά με το ευρω-ρωσικό εμπόριο φυσικού αερίου, η Ρωσία αντιστοιχεί περίπου στο 1/3 των εισαγωγών της ΕΕ. Οι άλλοι δύο βασικοί προμηθευτές (Νορβηγία και Αλγερία) δε διαθέτουν ούτε τα αποθέματα, ούτε τις υποδομές για να αναπληρώσουν πιθανή απώλεια των ρωσικών προμηθειών (αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τους υπόλοιπους προμηθευτές της ΕΕ που αντιστοιχούν σε λιγότερο από το 1/6 των συνολικών εισαγωγών της ΕΕ σε φυσικό αέριο). Το γεγονός ότι η Ρωσία διαθέτει τα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου στον κόσμο (περίπου το 1/4 των παγκόσμιων αποθεμάτων), η δεύτερη σε αποθέματα χώρα, το Ιράν, παραμένει απομονωμένη γεωπολιτικά και ενεργειακά, και η Κασπία παραμένει, από άποψη υποδομών, αποκλεισμένη από την ευρωπαϊκή αγορά φυσικού αερίου καθιστούν την εξάρτηση της ΕΕ από τη Ρωσία στο φυσικό αέριο εξαιρετικά κρίσιμη. Πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι και η ρωσική εξάρτηση από την ευρωπαϊκή αγορά είναι μεγάλη. Για την ακρίβεια, είναι μεγαλύτερη, δεδομένου ότι τα 2/3 των ρωσικών εξαγωγών φυσικού αερίου κατευθύνονται στην ευρωπαϊκή αγορά. Όσο η Ευρώπη χρειάζεται το ρωσικό αέριο, άλλο τόσο η Ρωσία χρειάζεται το ευρωπαϊκό χρήμα. Μιλάμε για μία σχέση αλληλεξάρτησης, κι όχι μονομερούς εξάρτησης (CIEP, 2008; Egenhofer & Behrens, 2008; Helm, 2006).

Η αλληλεξάρτηση των δύο χωρών εξηγεί και τη σταθερή, και εντεινόμενη, ενεργειακή συνεργασία τους τα τελευταία χρόνια. Πιο συγκεκριμένα, τις τελευταίες δύο δεκαετίες οι ευρωπαϊκές εταιρείες συνήψαν σειρά νέων συμβολαίων με τη Gazprom. Λίγο μετά την έκρηξη της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης οι εμπορευόμενες ποσότητες είχαν εκτοξευτεί περίπου στα 155 δις κυβικά μέτρα (εφεξής κ.μ.). Από το 2009 οι ποσότητες μειώθηκαν και σήμερα το ύψος των ευρωπαϊκών εισαγωγών από τη Ρωσία κινείται περίπου στα 135 δις κ.μ. Πίσω από την επίταση της ενεργειακής συνεργασίας δεν κρύβεται μόνο η αμοιβαία αντίληψη ότι πρόκειται για ένα παίγνιο συλλογικού αθροίσματος (positive-sum/ win-win game) που αποφέρει ενέργεια στην ΕΕ και ρευστό στη Ρωσία. Η ενεργειακή συνεργασία εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο οικονομικής συνεργασίας ανάμεσα, πρώτιστα, σε γερμανικές και ρωσικές εταιρείες σε πλήθος τομέων, σε γαλλικές και ρωσικές εταιρείες κυρίως στον τομέα της εθνικής άμυνας και του στρατιωτικού εξοπλισμού, και στο City του Λονδίνου και ρώσους επιχειρηματίες. Πλαισιώνεται, εξάλλου, από υψηλές ευρωπαϊκές επενδύσεις στη ρωσική αγορά. Εξίσου σημαντικό, για τα μεγαλύτερη κράτη της ΕΕ η Ρωσία αποτελεί έναν απαραίτητο εταίρο, η συνεννόηση και σύμπραξη με τον οποίο είναι απαραίτητη για τη συνδιαχείριση μίας σειράς κρίσεων στην ευρύτερη ευρωπαϊκή και όχι μόνο επικράτεια (βλ. για παράδειγμα, Συρία, Μολδαβία κλπ.). Η Ρωσία, από την πλευρά της, βλέπει τις Γερμανία, Γαλλία και Βρετανία ως σημαντικούς εταίρους στη διεθνή σκηνή (Proedrou, 2007).

Η διάσταση της διέλευσης

Δεδομένης της περιφερειακής φύσης των αγορών φυσικού αερίου, το σημαντικότερο ζήτημα στο εμπόριο του φυσικού αερίου είναι η δημιουργία μεταφορικών υποδομών που δένουν τις εμπορευόμενες πλευρές σε σχέσεις αμοιβαίου συμφέροντος και δημιουργούν αμφίπλευρα τις προϋποθέσεις και τα κίνητρα για σταθερή συνεργασία και απρόσκοπτη ροή του αερίου. Το μείζον πρόβλημα σε αυτές τις περιπτώσεις εστιάζεται στη διέλευση του αερίου από τρίτες χώρες. Η σχετική βιβλιογραφία βρίθει περιπτώσεων όπου οι ενεργειακές ροές υπέστησαν πλήγμα λόγω της προβληματικής διέλευσης από τρίτα κράτη.

Στην περίπτωση του ευρω-ρωσικού εμπορίου, οι χώρες διέλευσης διέθεταν μέχρι πρόσφατα κομβικό ρόλο. Πιο συγκεκριμένα, η ΕΕ προμηθευόταν μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 2000 ρωσικό αέριο μέσω δύο κύριων αγωγών. Το μεγαλύτερο μέρος (γύρω στα 135 δις κ.μ.) έφτανε στην Ευρώπη μέσα από τον αγωγό της φιλίας (Druzhba). Ο αγωγός αυτός διέρχεται την Ουκρανία και κατασκευάστηκε επί σοβιετικής εποχής για να προμηθεύσει με ενέργεια τους σοβιετικούς δορυφόρους. Σταδιακά, από τη δεκαετία του 1980, επεκτάθηκε και στη δυτική Ευρώπη. Περίπου 20 δις κ.μ., επίσης, μεταφέρει ο αγωγός Yamal-Ευρώπη που τέθηκε σε ισχύ το 1999 και ενώνει τη Ρωσία με τη Γερμανία μέσω Λευκορωσίας και Πολωνίας. Η εξάρτηση από τις χώρες διέλευσης αποτελούσε εμφανώς ένα δυνάμει προβληματικό στοιχείο και γι' αυτό η δημιουργία νέων υποδομών μεταφοράς ήταν στο τραπέζι των ευρω-ρωσικών συνομιλιών από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 (Οι προβλέψεις για αύξηση της ζήτησης φυσικού αερίου στην Ευρώπη τις επόμενες δεκαετίες, εξάλλου, καθιστούσαν απαραίτητη την ενίσχυση των υποδομών μεταφοράς φυσικού αερίου από τη Ρωσία προς την Ευρώπη).

Επί της ουσίας, η εξάρτηση από τις χώρες διέλευσης κατέστη προβληματική μετά την πορτοκαλί επανάσταση του 2004 που έφερε φιλοδυτικές κυβερνήσεις στην ηγεσία της Ουκρανίας. Η επιδότηση από τη Ρωσία της χώρας με πολύ φτηνό αέριο και η ανεκτική στάση της απέναντι στα συσσωρευόμενα χρέη, ωστόσο, στερούνταν νοήματος και ήταν αντιπαραγωγικές κινήσεις, από την πλευρά της Ρωσίας, απέναντι σε μία χώρα

που φλέρταρε ανοιχτά με την ένταξη στους ευρω-ατλαντικούς θεσμούς (Finon & Locatelli, 2007). Οι ενεργειακές κρίσεις του 2006 και του 2009 διενεργήθηκαν σε αυτό το φόντο. Η αμφιλεγόμενη και μετέωρη στροφή της Ουκρανίας οδήγησε το Κρεμλίνο στη συστηματική προσπάθεια απεξάρτησης από την Ουκρανία, δεδομένου ότι μία τέτοια εξάρτηση διακύβευε την ελευθερία κινήσεων της Ρωσίας στο πιο σημαντικό κομμάτι της εξωτερικής οικονομικής της πολιτικής, το εξαγωγικό εμπόριο φυσικού αερίου. Οι κινήσεις αυτές, είναι σημαντικό να τονιστεί, πλαισιώθηκαν από κρατικές και εταιρικές πολιτικές στην Ευρώπη που έσπευσαν να δημιουργήσουν τις συνθήκες και τις υποδομές μίας σταθερής και εντεινόμενης ευρω-ρωσικής συνεργασίας που δε θα ήταν όμηρος των διμερών ρωσο-ουκρανικών διενέξεων.

Θεμέλιος λίθος αυτής της πολιτικής ήταν η ρωσο-γερμανική διακρατική συμφωνία για την κατασκευή του Nord Stream που θα ένωνε υποθαλάσσια απευθείας τις δύο χώρες. Το έργο αυτό είχε χαρακτηριστεί ως υψηλής προτεραιότητας και κοινού ευρω-ρωσικού ενδιαφέροντος, ωστόσο υλοποιήθηκε στη βάση της διμερούς συνεννόησης Βερολίνου και Μόσχας. Η διακρατική συμφωνία πλαισιώθηκε από τη σύμπραξη της Gazprom με τις γερμανικές EON Ruhrgas και Wintershall (αργότερα προστέθηκε και μία ακόμη εταιρεία στο κοινοπρακτικό σχήμα). Παράλληλα με τον πρώτο αγωγό διαμετακομιστικής ικανότητας 27.5 δις κ.μ. τέθηκε ένας ακόμα ισόποσης ικανότητας. Ο αγωγός έχει τεθεί από το 2011 σε λειτουργία και τροφοδοτεί απευθείας την ευρωπαϊκή αγορά, αλλά όχι ακόμη σε πλήρη ικανότητα (μεταφέρει δηλαδή λιγότερα από 55 δις κ.μ. ετησίως) (Proedrou, 2012).

Παράλληλα, το 2007 η ιταλική ENI συμφώνησε με τη Gazprom για την κατασκευή του αγωγού South Stream που θα έφερνε ρωσικό αέριο και πάλι υποθαλάσσια στη Βουλγαρία και από κει μέσω μίας διακλάδωσης στα περισσότερα κράτη της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης. Μετά την ενεργειακή κρίση του 2009 οι δύο εταιρείες ανακοίνωσαν την πρόθεσή τους να αυξήσουν σημαντικά τη διαμετακομιστική ικανότητα του αγωγού, από τα 33 στα 63 δις κ.μ. Σε περίπτωση που ο αγωγός ολοκληρωθεί, τότε ΕΕ και Ρωσία θα έχουν δημιουργήσει ένα νέο δίκτυο αγωγών που θα καλύπτει πλήρως τις συμβολιακές τους ανάγκες και δε θα χρειάζεται να χρησιμοποιεί καθόλου το «σοβιετικό» δίκτυο που διέρχεται της Ουκρανίας. Αν αθροίσουμε τη συνολική ικανότητα του Nord Stream (55 δις κ.μ.), του South Stream (63 δις κ.μ.) και του αγωγού Yamal-Ευρώπη (20 δις κ.μ.), οι σημερινές ανάγκες της ΕΕ (135 δις κ.μ.) καλύπτονται χωρίς την προμήθεια μέσω του αγωγού Druzhba που περνά από την Ουκρανία. Με άλλα λόγια, στην περίπτωση που ο South Stream θα ετίθετο αύριο σε λειτουργία, η κρίση της Ουκρανίας δε θα είχε καμία επίπτωση στη ροή του ρωσικού αερίου προς την ευρωπαϊκή αγορά.

Ωστόσο, δεδομένου ότι για την ώρα βρισκόμαστε στο αρχικό στάδιο κατασκευής τμημάτων του αγωγού, η νέα ουκρανική κρίση απειλεί την εξίσωση αυτή. Από τα μέσα Ιουνίου η Gazprom έχει διακόψει τη ροή αερίου προς την Ουκρανία για οικονομικούς (αδυναμία πληρωμών, συσσωρευμένα χρέη) και πολιτικούς λόγους (άσκηση πίεσης στο νέο καθεστώς του Κίεβου). Ο κίνδυνος εδώ συνίσταται σε μία επανάληψη των κρίσεων του 2006 και του 2009, όταν και η Ουκρανία παρακρατούσε το αέριο που προοριζόταν για την Ευρώπη, με αποτέλεσμα η Gazprom να κλείσει εντελώς τη στρόφιγγα και να διακοπεί πλήρως η τροφοδοσία της ευρωπαϊκής αγοράς με ρωσικό αέριο. Το αν η νέα ουκρανική κυβέρνηση θα προχωρήσει σε μία τέτοια κίνηση παραμένει ερωτηματικό. Βαρύνουσα σημασία, ωστόσο, επέχουν οι σημερινές συνθήκες. Οι ΕΕ και οι ΗΠΑ αποτελούν πλέον συμμάχους της Ουκρανίας σε μία ανοιχτή αντιπαράθεση με τη Μόσχα, επομένως θα είναι εξαιρετικά δύσκολο και ζημιογόνο για το Κίεβο να προχωρήσει σε παρακράτηση του αερίου που προορίζεται για τα κράτη-μέλη της ΕΕ. Η οικονομική διάσταση της κατάρρευσης της Ουκρανίας, εξάλλου, έχει φέρει στην

επιφάνεια με σημαντική δυναμική το ζήτημα των μεταρρυθμίσεων, μέσα στις οποίες εντάσσεται η αύξηση των τιμών του αερίου, η απεξάρτηση από τις εισαγωγές ρωσικού αερίου και η σύνδεση με και τροφοδοσία από την ευρωπαϊκή αγορά. Σε αυτό το πλαίσιο, η παρακράτηση ρωσικού αερίου μάλλον είναι αντιπαραγωγική και κινείται ενάντια στη λογική και τη στόχευση των μεταρρυθμίσεων. Παρ' όλα αυτά, δε μπορεί κανείς να αποκλείσει μία τέτοια κίνηση από την πλευρά του Κιέβου, ειδικά τους χειμερινούς μήνες όταν οι ενεργειακές ανάγκες θα είναι πολύ υψηλές (θέρμανση, λειτουργία βιομηχανιών κλπ.).

Σε αυτή την περίπτωση, η ΕΕ πράγματι θα αντιμετωπίσει πρόβλημα προσπόρισης των απαραίτητων προμηθειών. Μπορούμε να διαβλέψουμε εδώ δύο διαφορετικά σενάρια και, αντίστοιχα, να τοποθετήσουμε τα ζητήματα σε διαφορετικό χρονικό ορίζοντα (βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο). Ένα πρώτο σενάριο είναι να οριστικοποιηθεί η κατασκευή του South Stream, και πιθανόν να επιστευστεί δεδομένων των συνθηκών και της προβληματικής διέλευσης του αερίου μέσω Ουκρανίας. Σε αυτή την περίπτωση, σε μερικά χρόνια το σύνολο των εμπορευόμενων ποσοτήτων θα έχει αποκατασταθεί, ενώ τα προβλήματα τροφοδοσίας θα αποδειχτούν περιορισμένα χρονικά (μικρής διάρκειας) και χωρικά (θα πλήξουν τις χώρες με τη μεγαλύτερη εξάρτηση). Οι αποθηκευτικές εγκαταστάσεις σε ευρωπαϊκό έδαφος φιλοξενούν σημαντικές ποσότητες αερίου και μπορούν να αμβλύνουν σε ένα σημείο το πρόβλημα σε βραχυπρόθεσμη βάση, ενώ εναλλακτικές πηγές μπορούν ίσως να αντικαταστήσουν μικρές απώλειες. Η ευρωπαϊκή πολιτική εποπτείας της αγοράς αερίου και θωράκισής της από κοινού από τα εθνικά κράτη και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξάλλου, σε συνδυασμό με την ολοκλήρωση της διασύνδεσης των επιμέρους εθνικών αγορών σε μία λειτουργούσα κοινή ευρωπαϊκή αγορά αερίου μέχρι το 2015 αναμένεται να συνδράμει τα πιο εκτεθειμένα στη ρωσική ενεργειακή εξάρτηση μέλη της (στη «νέα» Ευρώπη). Παρ' όλα αυτά, σε αυτό το σενάριο, η ΕΕ θα πρέπει να συμβιβαστεί για κάποιο διάστημα με μειωμένη παροχή αερίου. Ένας σημαντικός παράγοντας, ωστόσο, που δεν πρέπει να αγνοούμε είναι ότι μία διακοπή της λειτουργίας του αγωγού Druzhba σε αυτό το χρονικό σημείο θα έπληττε και τα ρωσικά συμφέροντα. Δεδομένης της αδυναμίας της Gazprom να διοχετεύσει άμεσα μέρος του αερίου της σε εναλλακτικές αγορές, θα υφίστατο υψηλότερο οικονομικό κόστος. Αν κάτι εξηγεί την απροθυμία της Ρωσίας να κινηθεί αποφασιστικά εις βάρος της Ουκρανίας στην ενεργειακή σκακιέρα είναι η αναγνώριση από μέρους της ότι η διακοπή της τροφοδοσίας της ΕΕ μέσω Ουκρανίας θα πλήξει σημαντικά και την ίδια.

Ένα δεύτερο σενάριο είναι η ακύρωση του αγωγού South Stream. Λόγω της ουκρανικής κρίσης ο αγωγός μπήκε σε μία τροχιά έντονης αμφισβήτησης από πληθώρα δρώντων. Στο εσωτερικό της Ρωσίας εκφράζονται σημαντικές ενστάσεις για τη συνέχιση ενός τέτοιου έργου που θα εδραιώσει την ενεργειακή συνεργασία με μία ΕΕ που αποδεικνύεται ολοένα και πιο εχθρική προς τα ρωσικά συμφέροντα, όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από την ομάδα των siloviki, του κύκλου των ανθρώπων δηλαδή που βρίσκονταν κοντά στο προηγούμενο καθεστώς (πράκτορες των μυστικών υπηρεσιών και ανώτατοι αξιωματούχοι του στρατιωτικού-βιομηχανικού συμπλέγματος) και πλαισιώνουν τον Πούτιν ασκώντας ισχυρή επιρροή επάνω του. Στην Ευρώπη, διαφορετικά κράτη-μέλη τηρούν διαφορετική στάση. Ενώ η Αυστρία προχωρά κανονικά, στη Βουλγαρία το έργο φαίνεται να έχει παγώσει. Τέτοιου είδους εξελίξεις είναι συνηθισμένες στον ενεργειακό τομέα και δεν πρέπει να οδηγούν στην εξαγωγή πρόωρων συμπερασμάτων. Ενώ στους κόλπους της ΕΕ κυριαρχεί ο σκεπτικισμός ως προς τη συνέχιση του έργου, ενυπάρχουν σημαντικοί δρώντες στο εσωτερικό της που βλέπουν την κατασκευή του South Stream ως μονόδρομο για την ενεργειακή ασφάλεια της ΕΕ. Σε περίπτωση που ο αγωγός South Stream δεν προχωρήσει, τότε πραγματικά μπορούμε να μιλάμε, αν ταυτόχρονα έχει διακοπεί η ροή αερίου μέσα από τον ουκρανικό αγωγό, για ένα πολύ μεγάλο κενό στην

πλήρωση των εισαγωγικών αναγκών της ΕΕ (περίπου τα 2/5 των συνολικών εισαγωγών της από Ρωσία) και των εξαγωγικών της Ρωσίας που θα αποτελεί απότοκο της ουκρανικής κρίσης. Οι εξελίξεις αυτές θα σημάνουν μία βαθύτατη ενεργειακή κρίση για την ΕΕ, αλλά, παράλληλα, θα επέφεραν και βαρύ πλήγμα στη ρωσική οικονομία και αξιοπιστία. Ως εκ τούτου, το σενάριο αυτό είναι εξαιρετικά αρνητικό και για τις δύο πλευρές και γι' αυτό είναι δύσκολο να αποδειχθεί αληθινό (Pirani, Stern, & Yafimava, 2014).

Η διάσταση της ασφάλειας προμηθειών: το άνοιγμα στην Ασία

Η διάσταση της διέλευσης, λοιπόν, για μία ακόμη φορά απειλεί να επιφέρει μία μεγάλη ενεργειακή κρίση. Τα κοινά ενεργειακά συμφέροντα Ρωσίας και ΕΕ και η συστράτευση της Ουκρανίας στο πλευρό της ΕΕ, ωστόσο, δημιουργούν σημαντικά ερείσματα για την αποφυγή μίας τέτοιας κρίσης. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, όμως, η κρίση της Ουκρανίας μοιάζει να μεταστρέφει το ενεργειακό πεδίο. Η Ρωσία αντιλαμβάνεται ότι η εξάρτηση τόσο από χώρες διέλευσης όσο και από την ευρωπαϊκή αγορά δημιουργεί ασφυξία στην εξαγωγική της στρατηγική. Ένα άνοιγμα προς τρίτες αγορές θα της εξασφάλιζε ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση τόσο με την ΕΕ όσο και με την Ουκρανία και θα επέτρεπε ευρύτερα περιθώρια ελιγμών. Οι κινήσεις αυτές μελετώνταν για χρόνια. Η μη υλοποίησή τους μέχρι σήμερα οφείλεται στο ότι δεν είναι άμοιρες κάποιων παράπλευρων ζημιών. Τα νέα δεδομένα που δημιούργησε η ουκρανική κρίση, ωστόσο, μετέστρεψαν τους υπολογισμούς κόστους-ωφέλειας του Κρεμλίνου υπέρ αυτής της επιλογής.

Πιο συγκεκριμένα, η αντιπαράθεση Δύσης-Ρωσίας για την Κριμαία και την Ουκρανία κατέστησε εμφανές το πλέγμα διαφορών ανάμεσα σε ΕΕ και Ρωσία τόσο σε πολιτικό όσο και στο ενεργειακό πεδίο. Ειδικότερα, η Ρωσία δυσανασχετεί με την ευρωπαϊκή κριτική στη ρωσική πολιτική για μία σειρά θεμάτων της εσωτερικής και εξωτερικής της πολιτικής (ανθρώπινα δικαιώματα, Τσετσενία, Γεωργία, Ουκρανία κλπ.), με την emphaticή αντι-ρωσική στάση των ανατολικο-ευρωπαϊκών μελών της ΕΕ και τη δαιμονοποίηση της Μόσχας, με την απελευθέρωση της ενεργειακής αγοράς της ΕΕ που περιορίζει το ρόλο μονοπωλιακών, καθετοποιημένων επιχειρήσεων εντός αυτής (εκκρεμούν δικαστικές διαμάχες για το κατά πόσο η Gazprom με τη δράση της παραβιάζει τη νομοθεσία του τρίτου ενεργειακού πακέτου της ΕΕ), με την πολιτική ρητορική της ΕΕ περί ανάγκης διαφοροποίησης των πηγών, και, κατ' επέκταση, με τις ευρωπαϊκές προσπάθειες μείωσης των ρωσικών εισαγωγών.

Σε αυτό το πλαίσιο, η Ρωσία μετά από δεκαετή αμφιταλάντευση πραγματοποίησε το πολυθρύλητο άνοιγμα στην ασιατική αγορά. Προχώρησε σε υπογραφή συμφωνίας με την Κίνα για την κατασκευή ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα μεταφέρει ρωσικό αέριο (38 δις κ.μ. ετησίως αρχικά, με στόχο να γίνουν 61 δις κ.μ. στο μέλλον) στις βόρειες επαρχίες της Κίνας. Οι διαπραγματεύσεις κράτησαν μία ολόκληρη δεκαετία με κύριο σημείο τριβής την τελική τιμή παράδοσης του αερίου, η οποία παραμένει μυστήριο αφού οι δύο πλευρές δεν επιθυμούσαν τη δημοσιοποίησή της (Luft, 2014a). Επιπρόσθετα, η Ρωσία υπέγραψε συμφωνία με τη Β. Κορέα για την παραγραφή του μεγαλύτερου μέρους του χρέους της δεύτερης προς την πρώτη με αντάλλαγμα να επιτρέψει η Β. Κορέα τη διέλευση ενός ρωσικού αγωγού φυσικού αερίου από το έδαφός της προς την Ν. Κορέα που έχει ανάγκη από υψηλές ενεργειακές εισαγωγές (και είναι διατεθειμένη να πληρώσει μάλιστα πολύ υψηλές τιμές) (Luft, 2014b).

Η στροφή στις ασιατικές αγορές καθιστά σαφές ότι η Ρωσία αποδοκιμάζει τη στάση της ΕΕ, τον αναπροσανατολισμό της Ουκρανίας και τη συμμαχία των δύο πλευρών (μαζί με τις ΗΠΑ). Περνά, επιπλέον, το

πολιτικό μήνυμα ότι η Ρωσία έχει τη δυνατότητα να δημιουργεί προσχώματα και συμμαχίες σε πολλά μέτωπα (κάτι το οποίο ωστόσο δεν πρέπει να υπερτιμάται δεδομένων των ακανθωδών σινο-ρωσικών σχέσεων).

Η υλοποίηση της «απειλής» προς την Ευρώπη ότι θα διαφοροποιήσει τις αγορές της προκειμένου να μην εξαρτάται από την ευρωπαϊκή αγορά αερίου δεν πρέπει να προξενεί αναίτιες αντιδράσεις. Η αμοιβαία εξάρτηση, ενώ λειτουργεί σταθεροποιητικά, δημιουργεί παράλληλα αμφίπλευρα ενστάσεις περί υπερβολικής εξάρτησης και συνοδεύεται, και πάλι αμφίπλευρα, από ρητορική και πολιτικές κινήσεις ελαχιστοποίησης της εξάρτησης και διαφοροποίησης των πηγών/ αγορών για περισσότερο από μια δεκαετία. Από πλευράς ΕΕ, η περίφημη συζήτηση για την κατασκευή ενός υποκασπιακού αγωγού, ή του αγωγού Nabucco, αλλά και η κατασκευή του αγωγού Νοτίου Καυκάσου (South Caucasus Gas Corridor) που φτάνει μέσα από το διαμετακομιστικό αγωγό Ελλάδας-Τουρκίας ως τη χώρα μας και θα συνδεθεί με τον υπό κατασκευή αγωγό TAP, εντάσσονται σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο.

Η ρωσική κίνηση φέρει τόσο πλεονεκτήματα γι' αυτήν όσο και σημαντικά κόστη. Η συνεργασία στον τομέα του φυσικού αερίου, δεδομένου ότι πραγματοποιείται κατά βάση μέσω αγωγών, δίνει τις συναλλασσόμενες πλευρές σε μια μακροχρόνια συνεργασία. Γι' αυτό και κάθε τέτοια κίνηση αφενός προϋποθέτει ταύτιση απόψεων και στόχευσης, και αφετέρου δημιουργεί μία δυναμική συνεργασίας στο άμεσο και απώτερο μέλλον. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για στρατηγικές κινήσεις με σημαντική επίπτωση στις διμερείς σχέσεις σε βάθος χρόνου. Η Ρωσία αντιλαμβάνεται ότι η μείωση του μεριδίου της στην ευρωπαϊκή αγορά θα συνεπάγεται και μικρότερη επιρροή σε αυτήν. Γι' αυτό και για χρόνια φερόταν απρόθυμη να προχωρήσει σε ανοίγματα σε τρίτες αγορές. Ωστόσο, μία σειρά από παράγοντες λειτουργούν ευνοϊκά προς τη διαφοροποίηση των αγορών για το ρωσικό αέριο. Πρώτον, τα νέα ρωσικά κοιτάσματα βρίσκονται στο ανατολικό τμήμα της χώρας, με αποτέλεσμα η στοιχειώδης οικονομική λογική να παραπέμπει σε οικονομική συνεργασία με τη γείτονα Κίνα. Δεύτερον, η Κίνα δεν εγείρει τα ζητήματα που εγείρει η ΕΕ (απελευθέρωση των αγορών ενέργειας, συσχετισμός με ζητήματα εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής κλπ.), αποτελεί δηλαδή πολύ πιο «εύκολο» οικονομικό εταίρο. Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, το ύψος των τιμών διάθεσης μάλλον δεν είναι τόσο ικανοποιητικό όσο αυτό που πληρώνουν οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις και τα ευρωπαϊκά νοικοκυριά, κάτι που Ρωσία και Κίνα προτίμησαν να κρατήσουν κρυφό για προφανείς λόγους. Επιπλέον, ενώ η αποκλειστική παροχή χωρών όπως οι βαλτικές και η Πολωνία με ρωσικό αέριο συνεπαγόταν δυνητικά μεγάλη επιρροή σε αυτές, η παροχή αερίου στην Κίνα δε δίνει το πάνω χέρι στη Μόσχα, που ούτως ή άλλως θα χρειάζεται τις ενεργειακές προσόδους για να στηρίξει τον προϋπολογισμό της.¹

Παρ' όλα αυτά, η στρατηγική συμφωνία Κίνας-Ρωσίας μεταβάλλει το ενεργειακό πεδίο. Δημιουργεί ένα λίγο πιο ισορροπημένο portfolio εξαγωγών για τη Ρωσία, την ίδια ώρα που δημιουργεί εύλογες ανησυχίες από πλευράς ΕΕ για τη μελλοντική δέσμευση της Ρωσίας στην ευρωπαϊκή αγορά στον ίδιο βαθμό. Το πρόβλημα δεν έγκειται στη σινο-ρωσική συμφωνία αυτή καθαυτή, όσο στο γεγονός ότι λαμβάνει χώρα με δεδομένη την πλημμυρή και προβληματική ρωσική πολιτική ανάπτυξης των υδρογονανθράκων της. Ενώ τα παλαιότερα κοιτάσματα έχουν φθίνουσα απόδοση, τα περισσότερα νέα βρίσκονται ακόμα σε πρώιμο, ή εμβρυακό, στάδιο εξόρυξης. Η Ρωσία μεγιστοποιεί για την ώρα την εξαγωγική της δυναμική από εισαγωγές αερίου από γειτονικές χώρες όπως το Καζακστάν, το Ουζμπεκιστάν και κυρίως το Τουρκμενιστάν για να ανταποκριθεί στις

¹ Στην (απόμακρη, ακόμα) περίπτωση που η Ρωσία παρέχει αέριο και στη Νότιο Κορέα, τότε δημιουργείται μία σημαντική εξάρτηση της χώρας αυτής από το ρωσικό αέριο, μία εξέλιξη εντελώς αρνητική για τις ΗΠΑ.

αυξανόμενες συμβολαιακές της υποχρεώσεις (Stern, 2005). Ωστόσο, η σημαντική αύξησή τους, ειδικά μετά τη συμφωνία με την Κίνα, καθιστούν αμφίβολο αν θα έχει τη δυνατότητα να τις εκπληρώσει στο ακέραιο στο μέλλον.

Η ουκρανική κρίση, λοιπόν, απελευθερώνει μία σημαντική δυναμική αμφισβήτησης της σταθερής συνεργασίας ΕΕ-Ρωσίας στον τομέα του φυσικού αερίου. Πρέπει να υπογραμμιστεί, όμως, ότι σε καμία περίπτωση δε δημιουργεί δυναμική πλήρους μεταστροφής από τη μία αγορά στην άλλη, ή από τον ένα προμηθευτή στον άλλον, δεδομένου ότι στο άμεσο μέλλον ούτε οι εναλλακτικές αγορές μπορούν να απορροφήσουν το σύνολο των ρωσικών εξαγωγών, αλλά ούτε και η Ευρώπη μπορεί να καλύψει τις ανάγκες της σε φυσικό αέριο χωρίς τη συνδρομή της Ρωσίας. Υπάρχει, εξάλλου, πλήθος συμβολαίων σε ισχύ ανάμεσα σε ευρωπαϊκές εταιρείες και τη Gazprom σε βάθος δύο-τριών δεκαετιών, κάτι που σημαίνει ότι η ρωσική παρουσία θα συνεχίσει να είναι έντονη. Ειδικά οι στρατηγικές συμμαχίες της Gazprom με τις Wintershall και EON Ruhrgas (Γερμανία), Eni (Ιταλία), Total (Γαλλία) και OMV (Αυστρία) συνεπάγονται τη διαιώνιση του ευρω-ρωσικού εμπορίου φυσικού αερίου. Η ύπαρξη, επίσης, κοινών υποδομών που δένουν τις δύο πλευρές σε δεκαετίες συνεργασίας και η πίεση των εμπλεκόμενων ενεργειακών επιχειρήσεων προκειμένου να δουν τις επενδύσεις τους να καρποφορούν σε βάθος χρόνου συντείνουν προς τη συνέχιση της ευρω-ρωσικής συνεργασίας στον τομέα του φυσικού αερίου (Proedrou, 2010b). Ωστόσο, σταδιακά το μερίδιο της Gazprom στην ευρωπαϊκή αγορά είναι πολύ πιθανόν να μειωθεί, ενώ η Ρωσία πιθανόν θα φέρει λιγότερους ενδοιασμούς υπό συγκεκριμένες συνθήκες για την πραγμάτωση μία διακοπής της τροφοδοσίας προς την ευρωπαϊκή αγορά (ειδικά προς τις μικρότερες αγορές της ανατολικής ΕΕ, με την οποία οι σχέσεις παραμένουν εν πολλοίς προβληματικές). Η σταθερή σχέση αλληλεξάρτησης ΕΕ-Ρωσίας αποκτά πλέον έναν τρίτο σημαντικό παίκτη που, ενώ δε διαρρηγνύει το ευρω-ρωσικό εμπόριο φυσικού αερίου, ανατρέπει τις ενεργειακές ισορροπίες εις βάρος της ΕΕ.

Μελετώντας από κοινού τις διαστάσεις της διέλευσης του αερίου και της ασφάλειας προμηθειών με φόντο την ουκρανική κρίση, μπορούμε να ψηλαφίσουμε σε αδρές γραμμές ένα πιθανό σενάριο διόλου θετικό για την ΕΕ. Οι καθυστερήσεις και χρονοτριβές στην προώθηση του South Stream λειτουργούν υπέρ της Ρωσίας που μετά από 3-4 χρόνια θα είναι σε θέση να διοχετεύσει μέρος του προς εξαγωγή αερίου της όχι προς δυσμάς αλλά προς την αγορά της Κίνας (και, με κάθε επιφύλαξη, της Ν. Κορέας) δημιουργώντας κατ' αυτό τον τρόπο μία μείζονα ενεργειακή κρίση στην Ευρώπη είτε λόγω διακοπής λειτουργίας του αγωγού Druzhba, είτε επειδή η Ρωσία θα αδυνατεί να τροφοδοτεί τόσο την Ανατολή όσο και τη Δύση. Μία τέτοια προσέγγιση θα μπορούσε να μας οδηγήσει στην πρόταση πολιτικής ότι η άμεση κατασκευή του South Stream πρέπει να αποτελέσει πρώτη προτεραιότητα για την ΕΕ ούτως ώστε να «κλειδώσει» νέα συμβόλαια με τη Gazprom. Έχω την εντύπωση, ωστόσο, ότι σε αυτή τη χρονική συγκυρία είναι ανάγκη να θεωρήσουμε πολύ πιο ανοιχτά το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της ΕΕ, λαμβάνοντας υπόψη μία σειρά παραμέτρων και περιορισμών. Το καταληκτικό κεφάλαιο στόχο έχει, στη βάση της μέχρι τώρα ανάλυσης, να καταδείξει τη λογική και τις παραμέτρους ενός νέου τρόπου δράσης για την ενεργειακή στρατηγική και ασφάλεια της ΕΕ.

Η ανάγκη για ένα νέο παράδειγμα ενεργειακής ασφάλειας

Επί δεκαετίες, η ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική στηρίζεται στις σχέσεις αυξημένης αλληλεξάρτησης με το μεγαλύτερο παραγωγό αερίου και, παρά την έντονη ρητορική επί τούτου, σε μία εξαιρετικά περιορισμένη πολιτική διαφοροποίησης των πηγών. Οι ποσότητες που συνεισφέρει το Αζερμπαϊτζάν παραμένουν μικρές, η

Β. Αφρική μπορεί να προμηθεύσει λίγο περισσότερο αέριο, ενώ τα κοιτάσματα της Α. Μεσογείου χρειάζονται αρκετά χρόνια μέχρι να (και εφόσον) αποτελέσουν σημαντική επιπρόσθετη πηγή. Οι ΗΠΑ, εξάλλου, δεσμεύτηκαν να τροφοδοτήσουν με υδροποιημένο αέριο τις (πιο ευαίσθητες, από ενεργειακή σκοπιά) βαλτικές χώρες το 2018, αλλά σε σαφώς ακριβότερη τιμή από αυτή του ρωσικού αερίου. Η συνολική αύξηση από τις παραπάνω πηγές (στο καλύτερο σενάριο), δε μπορεί να εξισορροπήσει μία μείωση του ρωσικού μεριδίου αγοράς της τάξης των 40 με 60 δις κ.μ.

Συνεπώς, ίσως δεν είναι υπερβολικό να ισχυριστούμε ότι οι εξελίξεις αυτές δημιουργούν τη δυναμική για μία συθέμελη αναθεώρηση του ισχύοντος παραδείγματος ενεργειακής ασφάλειας της ΕΕ συνολικά ιδωμένης. Η ενεργειακή ασφάλεια έχει τρεις διαστάσεις, την ασφάλεια προμηθειών, την προσιτότητα των τιμών και τη βιωσιμότητα. Παραδοσιακά, η εξασφάλιση των προμηθειών φυσικού αερίου περνούσε μέσα από τη Μόσχα. Σιγά-σιγά, όμως, οι ενεργειακές σχέσεις με τη Ρωσία λογικά θα περάσουν σταδιακά σε μία νέα φάση. Η συνεργασία θα παραμείνει, ωστόσο θα μειωθεί η κλίμακά της, με αποτέλεσμα η ευρωπαϊκή αγορά να αναζητεί εναλλακτικές πηγές που, όπως είδαμε παραπάνω, δε βρίσκονται εν επαρκεία. Παράλληλα, οι ανοδικές τιμές του φυσικού αερίου την τελευταία δεκαετία έχουν δημιουργήσει προβλήματα στις ευρωπαϊκές οικονομίες ρίχνοντας βαριά τη σκιά τους στη δεύτερη διάσταση της ενεργειακής ασφάλειας. Η τρίτη διάσταση περνούσε συνήθως σε δεύτερη μοίρα προκειμένου να ικανοποιούνται οι δύο πρώτες. Πλέον, ωστόσο, είναι σαφές ότι η εξάρτηση από τους υδρογονάνθρακες επιτείνει το διττό πρόβλημα της προϊούσας σπάνης των φυσικών πόρων και της κλιματικής αλλαγής με αποτέλεσμα ο τρίτος πυλώνας της ενεργειακής ασφάλειας να τίθεται σε σοβαρότατο κίνδυνο.

Σε αυτό το διαμορφωνόμενο σκηνικό, και με το σημερινό ενεργειακό παράδειγμα να υπολειπεται και στις τρεις διαστάσεις του, η ΕΕ καλείται να διασφαλίσει τις ενεργειακές της ανάγκες, όχι μέσα από παρωχημένα σχήματα, αλλά μέσα από μία ολιστική ενεργειακή και περιβαλλοντική πολιτική. Η απάντηση στη στρατηγική διαφοροποίηση της Ρωσίας δεν (μπορεί να) είναι μία αντίστοιχη κίνηση διαφοροποίησης των προμηθευτών. Μπορεί μόνο να είναι μία διαφοροποίηση του ενεργειακού μείγματος με τη δυναμική είσοδο των ανανεώσιμων πηγών. Όσο τυποποιημένο και αν ακούγεται αυτό πλέον, η πράσινη ενέργεια αποτελεί μονόδρομο σε έναν κόσμο που περιβαλλοντικά, γεωπολιτικά και οικονομικά καθίσταται όλο και πιο ακατάλληλος για την άσκηση μίας παραδοσιακής ενεργειακής στρατηγικής που διατηρεί πρότερες αγκυλώσεις και επιβαρύνει πολλαπλώς το οικοσύστημα.

Μία τέτοια διεξόδου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας μπορεί να επιτευχθεί με τους ακόλουθους τρόπους:

- Κατάργηση κάθε επιδότησης σε ορυκτά καύσιμα που καθιστά τη χρήση τους πιο προσιτή.
- Πρόσδοση κινήτρων (πολύ χαμηλά ή μηδαμινά επιτόκια, επιδοτήσεις και διευκολύνσεις) για την ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.
- Ανάπτυξη της *οικολογικής φορολογικής μεταρρύθμισης* (ecological tax reform) που θα δίνει κίνητρα στην παραγωγή και χρήση πράσινης ενέργειας, και θα επιβάλλει υψηλή φορολογία σε μη καθαρές μορφές ενέργειας. Λόγω της πολιτικής πίεσης που θα δημιουργήσει μία τέτοια πρόταση, θα είναι πιο εύστοχο να πραγματοποιηθεί σταδιακά και κλιμακωτά, ώστε να επιτρέψει στις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες.

- Ένα μεγάλο αναπτυξιακό πακέτο από την ΕΕ που θα προσβλέπει στην ανάπτυξη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στοχευμένα. Απαιτείται η σαφής θέση στόχων μέχρι το 2017, το 2020 κλπ.
- Η έμφαση στην παραγωγή νέων τεχνολογιών που θα είναι προσανατολισμένες στην αξιοποίηση ανανεώσιμων πηγών σε τοπικό επίπεδο, στο οποίο και η απόδοσή τους θα είναι η βέλτιστη.
- Η έμφαση στην παραγωγή νέων τεχνολογιών εξοικονόμησης ενέργειας που θα συμβάλλουν αποφασιστικά στην *απο-υλοποίηση* (dematerialization) της οικονομίας (Προέδρου, 2013).

Δεδομένου ότι από την απόφαση των μέτρων μέχρι την ευόδωσή τους μεσολαβεί ένα σημαντικό χρονικό διάστημα, είναι απαραίτητη η αναδιάταξη του ενεργειακού χάρτη της Ευρώπης άμεσα. Μείζων αδυναμία της ΕΕ από τη σύστασή της είναι η διαμόρφωση πολιτικής και η συμμετοχή της σε ζητήματα υψηλής πολιτικής. Ισχυρό της σημείο, από την άλλη, ήταν ανέκαθεν η συνεργασία σε ζητήματα χαμηλής πολιτικής και η προσπόριση ισχύος μέσω της κοινής αγοράς, της ισχυρής οικονομίας και της αγαστής συνεργασίας σε θέματα που φαντάζουν αρχικά δευτερεύουσας σημασίας. Στο ίδιο πλαίσιο, η απάντηση στην πολιτική διαφοροποίησης του σημαντικότερου εξαγωγού αερίου δεν (μπορεί να) είναι η αντίστοιχη διαφοροποίηση των προμηθευτών αερίου μέσα από νέες «ενεργειακές συμμαχίες». Μπορεί να έρθει μόνο μέσα από ένα συνολικό πρόγραμμα δράσης που θα επιφέρει μεγαλύτερη ενεργειακή ασφάλεια, τόσο αναφορικά με την ασφάλεια των προμηθειών όσο και με τη βιωσιμότητα της ευρωπαϊκής οικονομίας. Από την εφαρμογή μία τέτοιας στρατηγικής, εξάλλου, θα προέκυπτε και ένα μεγάλο παράπλευρο όφελος γεωπολιτικού χαρακτήρα. Η εξάρτηση από τη Ρωσία περιορίζει τα περιθώρια μίας ήδη πλημμελούς ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής που στηρίζεται στη διακυβερνητική συνεργασία και γι' αυτό παρουσιάζεται αδύναμη. Σε μία ευρύτερη θεώρηση, όσο μικρότερη είναι η εξάρτηση από εισαγωγές ορυκτών καυσίμων από τρίτα κράτη, τόσο μεγαλύτερα περιθώρια διαθέτει η ΕΕ στην αναπτυξιακή της στρατηγική, σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων κλπ.

Τυχαία και φαινομενικά ασύνδετα γεγονότα, όπως η κρίση της Ουκρανίας και μία μερική ρήξη με τη Ρωσία, μπορούν να αποτελέσουν μοχλούς προς την υιοθέτηση τέτοιων πολιτικών. Αν η ΕΕ ιστορικά μαθαίνει από τις κρίσεις που καλείται να αντιμετωπίσει, τότε και η αναταραχή στην Ουκρανία, ακόμη και χωρίς την περαιτέρω κλιμάκωση της κρίσης, μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για μία συνολικότερη αποτίμηση της ευρωπαϊκής ενεργειακής ασφάλειας. Αυτή δε μπορεί να λαμβάνει υπόψη μόνο τις δύο πρώτες διαστάσεις της, δηλαδή την αποκόμιση επαρκών ποσοτήτων σε σχετικά προσιτές τιμές, αλλά και το σκέλος της βιωσιμότητας που επιτακτικά θέτει η μείωση των φυσικών πόρων και η κλιματική αλλαγή (Προέδρου, 2013).

Βιβλιογραφία

- Checchi, A., Behrens, A., & Egenhofer, C. (2009). Long-term energy security risks for Europe: a sector-specific-approach. *CEPS Working Paper, No 309* , σσ. 1-52.
- CIEP. (2008). *The gas supply outlook for Europe. The roles of pipeline gas and LNG.*. The Hague: Clingendael International Energy Programme.
- Egenhofer, C., & Behrens, A. (2008). *Two sides of the same coin? Securing European energy supplies with internal and external policies.* Brussels: CEPS.
- Finon, D., & Locatelli, C. (2007). Russian and European gas interdependence. Can market forces balance out geopolitics? *CIREN Working Paper*.
- Helm, D. (2007). *The Russian dimension and Europe's external energy policy.* Oxford: University of Oxford.
- Luft, G. (2014a). The Sino-Russian gas deal. *Journal of Energy Security* .
- Luft, G. (2014b). Will Korea be the next Ukraine? *Journal of Energy Security* .
- Pirani, S., Stern, J., & Yafimava, K. (2014). *What the Ukraine crisis means for the gas markets.* Oxford: The Oxford Institute for Energy Studies.
- Proedrou, F. (2012). *EU energy security in the gas sector. Evolving dynamics, policy dilemmas and prospects.* Surrey: Ashgate.
- Proedrou, F. (2010a). Ukraine's foreign policy: accounting for Ukraine's indeterminate stance Between Russia and the West. *Southeast European and Black Sea Studies*, 10: 4 , 443-456.
- Proedrou, F. (2010b). Sensitivity and vulnerability shifts and the new energy pattern in the EU–Russia gas trade. *Studia Diplomatica*, 63: 1 , σσ. 95-104.
- Proedrou, F. (2007). The EU–Russia energy approach under the prism of interdependence. *European Security* 16: 3-4 , σσ. 329-355.
- Stern, J. (2005). *The future of Russian gas and Gazprom.* Oxford: Oxford University Press.
- Victor, D., Jaffe, A., & Hayes, M. (2006). *Natural Gas and Geopolitics: From 1970 to 2040.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Προέδρου, Φ. (2013). *Ανάπτυξη και ευημερία στον 21ο αιώνα. Η προσέγγιση των οικολογικών οικονομικών και η περίπτωση της Ελλάδας.* Θεσσαλονίκη: iWrite.